

všetkých nešvárov starej marxistickej filozofickej historiografie, ako ekonomizmu, sociologizmu, schématicizmu a iných a ukázal že možno písať mar-

xisticky hlboko a pútavo. Prajeme jeho kniže šťastlivú cestu do myslí a sŕdc čitateľov.

Teodor Münz

FANTÁZIA AKO OBJEKT SKÚMANIA

J. VIEWEGH: Fantázie. Rozpravy ČSAV, Academia, Praha 1986, 99 s.

Obrazotvornosť, fantázia predstavovala od začiatku dôležitú súčasť každej ľudskej činnosti: predmetno-pretvárajúcej, prakticky duchovnej i duchovnej. Rozvinutie momentu obrazotvornosti vnútri rôznych druhov činnosti viedlo v histórii postupne k relatívnemu osamostatneniu špecifického typu činnosti, k umeleckému a vedeckému spôsobu zmocňovania sa sveta, v ktorých fantázia nadobudla najväčší význam a ktoré zároveň predstavujú jej najrozvinutejšiu formu.

Fenomén fantázie ako imanentnej zložky ľudského bytia priťahoval zaslúžene pozornosť jednotlivých vedných disciplín už oddávna, často však sa jeho podstata i funkcia vysvetľovali nesprávne, zredukované len na niektoré aspekty.

Stručný prehľad o historickom chápaní fantázie, kritiku jednostranných a zúžených interpretácií ako aj pokus o komplexné, dialektické riešenie problému prináša zaujímavá teoretická štúdia J. Viewegha, ktorá vyšla v spoločenskovednom rade v rámci Rozprav ČSAV. Aj keď dominantným ostáva v nej prístup psychologický, štúdia obsahuje niektoré závažné podnety záročné aj vo filozofických skúmaníach danej problematiky.

Autor buduje svoju koncepciu fantázie na dvoch základných tézach: fantáziu je v súlade s prvou nevyhnutné pokladať za osobnostnú funkciu, za psychickú aktivitu podmienenú a riadenú „individuum ako bytosťou, ktorá s plnou uvedomelosťou rozlišuje se-

ba ako svojbytný subjekt od okolitého prírodného a spoločenského prostredia ako objektu“, jednak — v súlade s druhou — pokladá fantáziu za jeden z dôsledkov subjekt-objektového vzťahu, „vyjadrujúci zvláštny druh presahu človeka do objektívnej reality“ (s. 5).

Viewegh správne ukazuje, že na fantáziu nemožno nazerať len z hľadiska individuálneho vedomia a potrebné je rozšíriť ho na hľadisko spoločenského vedomia. Nazdávam sa, že v danej súvislosti by bolo vhodné zdôrazniť ešte aj praktický moment historickej genézy fantázie, objasniť jej pôvod, ale i funkcie v kontexte vyvíjajúcej sa spoločenskej predmetno-pretvárajúcej činnosti. Práve zohľadnením tohto momentu by sa ešte viac posilnila autorova argumentácia v prospech prekonania zúžených chápaní fantázie (predovšetkým kognitivistických) a v prospech jej komplexnejšieho chápania ako univerzálnej zložky, vlastnosti ľudskej osobnosti.

Po krátkom prehľade najpozoruhodnejších názorov na fantáziu v histórii európskej vedy sa v práci kriticky hodnotí epifenomenálne chápanie fantázie späté svojimi koreňmi s asociačnou psychológiou. Možno súhlasiť s autorom v kritike redukcionistického prístupu k fantázii, k zuzovaniu jej funkcií len na oblasť poznávacích procesov a aj s požiadavkou chápať daný fenomén nie v izolácii, ale v širšom kontexte „s celým psy-

chickým“ [a nielen ním! — E. F.] „životom osobnosti“ [s. 24].

Z takéhoto komplexnejšieho chápania fantázie odvodzuje autor aj metodologické dôsledky: upozorňuje na limitovanosť monodisciplinárneho výskumu a odôvodnene (hovoriac o tzv. „priechnosti“ javu) vyslovuje požiadavku systémových a interdisciplinárnych prístupov k fantázii, rovnako ako aj požiadavku neskúmať fantáziu len z hľadiska psychologického, ale v širších filozoficko-kultúrnych a antropogických súvislostiach.

Vymedzujúc fantáziu ako špecifickú formu subjekt-objektového vzťahu s univerzálnejším pôsobením, rozlišuje Viewegh dve základné funkcie fantázie, a to: emancipačnú a tvorivú, kreatívnu [s ňou súvisí aj jej špecifická podoba: anticipačná funkcia]. V rámci prvej sa prejavuje úsilie o určitú nezávislosť subjektu od objektu, o funkčný odstup od reality, ktorý dovoľuje oslobodiť sa od jednoznačne vymedzených podmienok vonkajšieho sveta alebo od vnútorných zážitkov.

Autor analyzuje tvorbu „fantazijných priestorov“ umožňujúcich — predbežne v ideálnej podobe — pretvárať realitu v súlade so záujmami, potrebami, túžbami subjektu. Vo fantázii vidí práve pre uvedené vlastnosti aj špecifickú formu ľudského prispôsobenia sa a sebarealizácie. Utváranie istého dištancu, istej miery nezávislosti subjektu od objektu umožňuje podľa autora nielen nazerať na objekt novým spôsobom, ale predovšetkým vnímať ho ako niečo, čo je otvorené tvorivej aktivite [druhá funkcia fantázie]. Inak povedané: fantazijné nazeranie je dané prizmou zmeniteľnosti reality [s. 45] — fantázia a kreati-

vita, aj keď nie sú totožné, úzko navzájom súvisia. Autor ako pozitívny hodnotí však len taký odstup od reality, ktorý v konečnom dôsledku neodvádza od nej, ale naopak, mobilizuje k návratu v podobe pretvárajúcej činnosti. Za nezanedbateľný moment práce pokladám i to, že pôsobenie fantázie na kreativitu sa nevzťahuje len na objektívnu realitu, ale i na realitu subjektu, t. j. na jeho vlastnú existenciu.

Pozornosť sa venuje v štúdií aj problematike vzťahu fantázie a vedomia, a to najmä v súvislosti s odrazom. Aj keď v marxistickej teórii poznania sú už prekonané názory redukujúce vedomie na kognitívnu zložku či chápujúce odraz (Viewegh hovorí ako o najvyvinutejšom ľudskom odraze o odraze psychickom — v marxistickej filozofii je pre tento prípad zakotvený pojem vedomého odrazu) len ako odrážanie vonkajšieho sveta — bez súčasného sebaodrážania a sebareflexie, bez hodnotiacich postojov subjektov k nemu — možno v štúdií nájsť niektoré úvahy podnecujúce k ďalšiemu rozpracovaniu problému.

Z viacerých hľadísk pozoruhodný je aj rozbor vzťahu vedeckého a umeleckého zobrazenia, najmä vo vzťahu s fantáziou a napokon z praktického hľadiska sú dôležité závery a úvahy o metodologických problémoch empirických výskumov fantázie.

Kultivovaný štýl, miestami až esejistická podoba štúdií, ktorá — napriek čiastočným pripomienkam — predstavuje úspešný pokus o rozpracovanie niektorých aspektov fantázie z pozície psychológie, je predpokladom záujmu o ňu aj zo strany predstavitel'ov iných disciplín.

Etela Farkašová